5. SINIF SOSYAL BİLGİLER 3. ÖĞRENME ALANI DERS NOTLARI

3. ÖĞRENME ALANI: ORTAK MİRASIMIZ

ORTAK KÜLTÜREL MİRASIMIZ (3.öğrenme alanı-1.öğrenme çıktısı)

ORTAK MİRAS: İnsanlığın kuşaktan kuşağa bıraktığı, maddi ve manevi değerlerin tümüne denir.

ORTAK MİRASIN ÖZELLİKLERİ:

- Ortak miras, tüm insanların binlerce yıl süresince oluşturduğu birikimdir.
- Ortak miras, tek bir ulusa ait değil, tüm insanlığın malıdır.
- Ortak mirasa katkıda bulunmak tüm insanlığın yararınadır.
- Her insan ve millet ortak miras ürünlerinden yararlanma hakkına sahiptir.
- Ortak mirası korumak ve yeni katkılar sağlamak tüm insanlığın görevidir.

TARİHİ VARLIKLAR

Tarihi Mekân	Tarihi Eser	Tarihi Nesne
Celcius kütüphanesi Ani harabeleri	Selimiye Camii Sümela Manastırı	İstiklal Madalyası Tarihi para

TARİHİ MEKÂN: Geçmişte yaşamış insan topluluklarına ait kalıntıların bulunduğu yapı ve alanlara tarihî mekân denir.

TARİHİ ESER: Geçmişte yaşamış insanların farklı alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları ve günümüze kadar ulaşan han, köprü, cami, kilise gibi yapıların tamamına "tarihî eser" adı verilir.

TARİHİ NESNE: Geçmişte yaşamış uygarlıklardan kalan alet ve araçlara "tarihî nesne" adı verilir.

UNESCO [Yunesko (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu)], dünya genelinde farklı kültürlere ait birçok **kültürel miras ögesi belirleyerek** bu ögeleri insanlığın **ortak mirası** görmekte ve bunların korunması için çalışmalar yürütmektedir. Korunması gereken kültürel miras ögelerini hazırladığı ve belirli aralıklarla güncellediği Dünya Mirası Listesi'nde yayımlamaktadır. **Türkiye,** UNESCO'ya **4 Kasım 1946'**da katılmıştır.

UNESCO, kültürel mirası **somut** ve **somut olmayan** olarak sınıflandırmıştır. UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde güncel olarak **972 somut** ve **730 somut olmayan** öge bulunmaktadır.

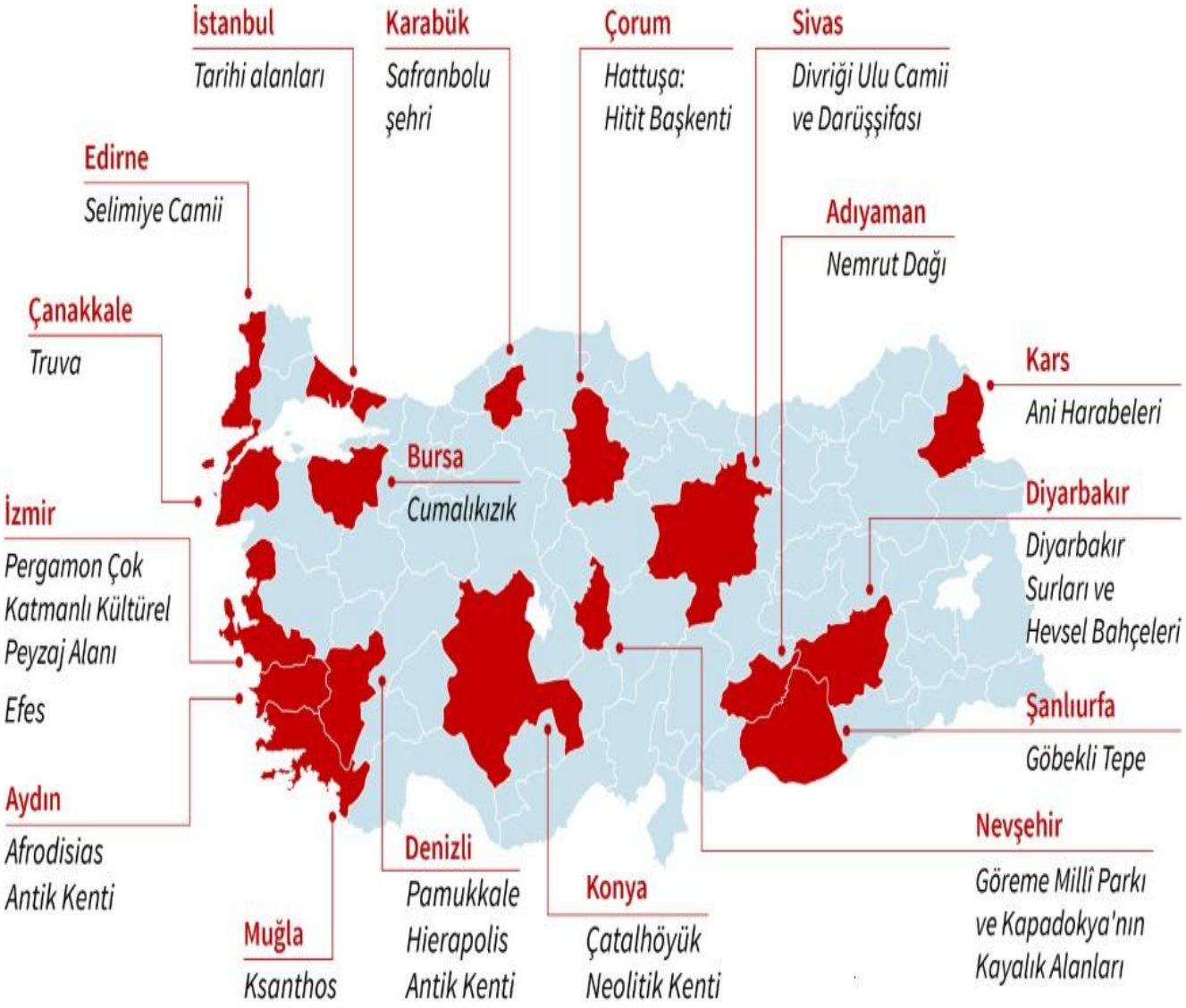
UNESCO SOMUT ve SOMUT OLMAYAN MİRAS LİSTESİ

SOMUT MİRAS LİSTESİ		SOMUT OLMAYAN MİRAS LİSTESİ	
ÜLKE	MİRAS ADI	ÜLKE	MİRAS ADI
Bosna Hersek	Mostar Köprüsü	Azerbaycan	Pehlivanlık kültürü
Türkiye (Adıyaman)	Nemrut Dağı	Mali	Markala maske ve kukla şenliği
Türkiye (Nevşehir)	Göreme Millî Parkı ve Kapadokya'nın Kayalık Alanları	Almanya	Org işçiliği ve müziği
Türkiye (Denizli)	Hierapolis: Pamukkale Travertenleri	Küba	Punto (çiftçi şiir ve müziği)
Türkiye (Sivas)	Divriği Ulu Camii	Azerbaycan	Dolma yapma ve paylaşma geleneği
Türkiye (Çorum)	Hattuşa: Hiitit başkenti	Peru	Ceviche (sevice), (Yemek)
Türkiye (Antalya-Muğla)	Xanthos – Letoon Antik kentleri	Azerbaycan Türkiye	Çay Kültürü: Kimliğin, misafirperverliğin ve sosyal etkileşimin sembolü olan
Türkiye (Karabük)	Safranbolu Evleri	Azerbaycan, Hindistan, İran, Kırgızistan, Özbekistan ve Pakistan Afganistan, Irak Kazakistan, Tacikistan Türkmenistan	Nevruz
Türkiye (Çanakkale)	Truva Antik Kenti	Azerbaycan, İran, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye	İnce Ekmek Yapımı ve Paylaşımı Geleneği: Lavaş, Katrıma, Jupka, Yufka
Türkiye (Edirne)	Selimiye Camii	Makedonya Türkiye	Bahar Bayramı Hıdırellez
Türkiye (Konya)	Çatalhöyük ören yeri	Azerbaycan Kazakistan Türkiye	Dede Korkut-Korkut Ata Mirası: Kültürü, Efsaneleri ve Müziği
Türkiye (Şanlıurfa)	Göbeklitepe	Türkiye	Meddahlık Geleneği
		Türkiye	Mevlevi Sema Törenleri
		Türkiye	Âşıklık Geleneği
		Türkiye	Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali
		Türkiye	Geleneksel Tören Keşkeği
		Türkiye	Mesir Macunu Festivali
		Türkiye	Türk Kahvesi ve Geleneği
		Türkiye	Ebru: Türk Kâğıt Süsleme Sanatı
		Türkiye	Geleneksel Çini Sanatı
		Türkiye	Geleneksel Türk Okçuluğu

UNESCO SERİ MİRAS ALANI LİSTESİ	
ŞEHİR	**MİRAS ADI**
Afyon	Ulu Camii
Eskişehir	Sivrihisar Ulu Camii
Ankara	Ahi Şerafettin Camii
Konya	Eşrefoğlu Camii
Kastamonu	Mahmut Bey Camii

UNESCO ACİL KORUMA GEREKTİREN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS LİSTESİ	
ŞEHİR	**MİRAS ADI**
Giresun Ordu Gümüşhane	Islık Dili

ÜLKEMİZDEKİ DÜNYA MİRAS LİSTESİ

ANADOLU'NUN İLK YERLERİNDE YAŞAM (2.öğrenme alanı-2.öğrenme çıktısı)

YERLEŞİK YAŞAMDAN ÖNCEKİ DÖNEMDE ANADOLU'DA YAŞAM

Birçok medeniyet, tarih boyunca **ay** veya **güneş yılına** göre **takvim** yapmıştır. **Günümüzde** kullandığımız **miladi takvim**, başlangıç olarak **Hz. İsa'nın doğumunu** almıştır. Hz. İsa'nın doğduğu güne **milat** denir. Hz. İsa'nın doğumundan **önceki** tarihler **milattan önce (MÖ)**, doğumundan **sonraki tarihler** ise **milattan sonra (MS)** olarak tanımlanmıştır. Tarih şeritlerinde yaşanan olayın tarihi, milattan sonra ise tarihi ifade eden sayı günümüze doğru büyür ancak milattan önce ise sayı günümüzden uzaklaştıkça büyümektedir. Göbeklitepe MÖ 10000 yıllarında inşa edilmiştir. 2000'li yıllarda olduğumuz düşünüldüğünde Göbeklitepe'nin günümüzden 12.000 yıl önce kullanıldığı söylenebilir. Anadolu'daki **ilk yerleşimler Çayönü** (MÖ 8200), **Çatalhöyük** (MÖ 7500) ve **Hacılar'**dır (MÖ 7000).

- İnsanlar, üretim yapmaya başlamadan önce yüzyıllarca **avcı ve toplayıcı** olarak yaşamışlardır. *Beslenme* ihtiyaçlarını karşılamak için çevrelerindeki **hazır bitkileri, meyveleri** toplamışlar; **avlanmışlar** ve **doğal kaynaklardan** yararlanmışlardır.
- **Yiyecek ve su ihtiyaçlarını** karşılamak için elverişli ve güvenli yerlere sürekli **göç** etmişlerdir. Göçebe yaşayan insanlar, **barınmak ve korunmak** için **mağaralara** yerleşmişlerdir. Gaziantep'teki **Şarklı Keper Mağarası**, avcı ve toplayıcı insanların yaşadığı dönemde kullanılmıştır. Ayrıca Anadolu'daki **Yarımburgaz (İstanbul), Beldibi** ve **Karain (Antalya)** gibi mağaralar bu dönemde insanlar tarafından kullanılmıştır.
- İnsanlar, bu dönemde çeşitli amaçlarla kullanmak üzere çoğunlukla **basit taş aletler**, **çakmak taşının yontulmasıyla biçimlendirilmiş baltalar**, **kesiciler**, **deliciler** ve **kazıyıcılar** yapmışlardır.

GÖBEKLİTEPE'Yİ TANIYALIM

➢ **Göbeklitepe: Şanlıurfa'nın** 20 km kuzeydoğusundaki **Örencik köyü** yakınlarında, geniş görüş alanına hâkim bir konumda yer almaktadır. Günümüzden yaklaşık **12 bin yıl önce avcı ve toplayıcı** yaşam tarzı süren insanlar tarafından inşa edilen Göbeklitepe, ***"tarihte bilinen ilk inanç merkezidir".***

➢ Göbeklitepe'den çıkarılan **aslan, boğa, tilki, turna, yılan, insan tasvirli ve özel figürlerin olduğu dikili taşlar** bulunmaktadır. Bu dikilitaşlar, Göbeklitepe'nin yaklaşık 500 m kuzeyinde bulunan taş ocağından "T" şekli verilerek tek parça hâlinde tapınak alanına getirilmiştir.

➢ Göbeklitepe'de insanlar **yaşam sürmemiştir.** Başka yerlerde yaşayarak **Göbeklitepe'yi ziyaret için** gelmişlerdir. Göbeklitepe'ye 50-200 km mesafede yaşayan insanlar, yılın belirli bir döneminde kısa süreli olarak buraya gelmiş, **tapınma eylemi bitinceye kadar burada kalmış** ve yaşadıkları yerlere dönmüşlerdir.

➢ Göbeklitepe'nin keşfi **insanların yerleşik hayata geçmesinden önce** de **din ve inançların var olduğunu** ortaya koymuştur. Göbeklitepe'nin tepe oluşumunda tapınak katmanlarının yanı sıra doldurma toprak yığınları etkili olmuştur. Çemberimsi anıtsal yapılar, MÖ 8000 civarında bilinemeyen bir sebeple terk edilmiştir.

ARKEOLOJİ: Tarihî yerlerde bilimsel kazılar yaparak, bu eserlerin zarar görmeden gün yüzüne çıkarılmasını sağlayan bilim dalıdır.

ARKEOLOG: Kazı konusunda uzmanlaşmış kişilerdir.

HÖYÜK: Tarih boyunca türlü nedenlerle yıkılan yerleşme bölgelerinde, yıkıntıların üst üste birikmesiyle oluşan ve çoğu kez içinde yapı kalıntılarının gömülü bulunduğu yapay tepedir.

HÖYÜKLERDEN HANGİ BİLGİLERE ULAŞABİLİRİZ?

- Üst üste kaç yerleşim katmanı (yerleşim yeri) olduğuna
- Katmanlardaki yerleşmenin kaç yıl sürdüğüne
- Katmanların günümüzden kaç yıl önce kurulduğuna
- Geçmişte yaşamış insanların, toplumların, medeniyetlerin kültürel mirasa katkılarına ulaşabiliriz.

ANADOLU'DA TARİH ÖNCESİ KURULAN İLK YERLEŞİM YERLERİ

1- ÇAYÖNÜ (DİYARBAKIR)

- Çayönü'nde yaşayan insanlar, **ilk barınma alanlarını** yuvarlak planlı **basit kulübelerden** yapmışlardır. Doğal ve beşerî etkenlerden dolayı zamanla ızgara planlı, kanallı, taş döşemeli, hücre planlı ve geniş odalı yapılar gibi birbirinden farklı mimari tasarımda binalar inşa etmişlerdir. Hücre planlı yapıların inşa edildiği dönemde **bodrum katı gibi olan bu hücreleri kiler veya depo** olarak kullanmışlardır. Asıl yaşam alanını bunun üzerine **ikinci bir kat** gibi yapmışlar ve bu kata dıştan bir **taş merdivenle** ulaşmışlardır. Üstü düz çatı ile örtülen yapıları kerpiçten yapmışlardır.

- Çayönü'nde yaşayan insanlar; **yabani buğday, mercimek, çayır bezelyesi, baklagiller** ve yağ yönünden zengin olan **menengiç** gibi ürünleri yetiştirmişlerdir. Yetiştirdikleri tarım ürünlerini hasat edebilmek için **geyik** gibi hayvanların boynuzlarından **orak sapları** yapmışlardır. Ayrıca yanmış taban parçalarının bazılarının üzerinde hasır izleri görülmüştür. Bu kalıntılar, Çayönü'nde yaşayan insanların **bitkilerden yiyecek olarak** yararlanmalarının yanı sıra **lifli olanlarından da örgü örmede** faydalandıklarını göstermektedir.

- Çayönü'nde **obsidiyen (doğal cam), deniz kabuğu kalıntıları, işlenmiş ve işlenmemiş bakır külçeleri** bulunmuştur. Bakır önce ısıtılıp, dövülerek levha hâline getirilmiş; sonra **bakırdan bız, iğne, boncuk gibi aletler** elde edilmiştir.

2- ÇATALHÖYÜK (KONYA)

❖ Çatalhöyük'te yaşayan insanlar evlerini **kerpiçten** yapmışlardır. Birbiriyle iç içe olan bu evlerin arasında **sokak yoktur** ve insanlar çatıların üzerinde yürümüşlerdir. Evlerine çatılardaki deliklerden içeri uzanan tahta bir merdivenle girmişlerdir. Çatılardaki bu **delikler hem pencere hem kapı hem de baca işlevi** görmüştür. Odaların **içinde masa, divan veya yatak olarak kullanılan**, duvarların ön kısımlarında **toprak yükseltisi ve dörtgen ocak** bulunmaktadır. Duvarlar **sıvalıdır** ve sıva üzeri beyaza boyandıktan sonra sarı, kırmızı ve siyah tonlarda **resimler yapılmıştır**. Bunların yanında rölyef (kabartma) hâlinde insan ve hayvan figürleri de görülmektedir.

❖ Çatalhöyük'te yaşayan insanlar; **yabani buğday, ekmeklik buğday, arpa, baklagiller ve mercimek gibi ürünleri** ekip, hasat ederek tarımsal üretim yapmışlardır. **Sığırı** evcilleştirmiş; **koyun, keçi** gibi hayvanlardan faydalanmış ve **balıkçılık** yapmışlardır.

❖ O dönemde Çatalhöyük'te yaşayan insanlar, Hasan Dağı'ndan **obsidiyen** ve tuz yataklarından **tuz** çıkarmışlardır. Bunları hem kendi ihtiyaçları için **kullanmışlar** hem de **satmışlardır.** Çıkardıkları obsidiyen taşından **ok ve mızrak uçları**, ayna gibi eşyalar yapmışlardır.

3- HACILAR (BURDUR)

❖ Hacılar'ın mimarisi **kerpiçten** yapılmış, **küçük ve dörtgen** odalardan oluşur. Kapı geçitlerinin olmayışı, **evlere girişlerin damdan** yapıldığını düşündürmektedir. **Tek katlı evlerde oval ocaklar ve tahıl depolama yerleri** bulunmaktadır. Hacılar **mimarisi zamanla değişmiştir**. Evler büyük, dörtgen planlı, taş temel üstüne kerpiçten yapılmış, birbirine yakın ve bazen de bitişik olarak yerleştirilmiştir. Önceleri kapı ve pencerelerin bulunmadığı evlere zaman içinde **kapı girişleri ve aydınlatma amaçlı pencereler eklenmiştir.** Hacılar'da yerleşme zamanla değişime uğramış, MÖ 3000 yıllarında bölgenin **etrafı savunma duvarlarıyla çevrilmiştir.**

❖ Hacılar'da savunma duvarları içinde kalan yerleşim yerlerinde çok sayıda **çanak çömlek kalıntısına** ulaşılmıştır. Küplerin içinde ve odaların tabanları üzerine dağılmış çok miktarda yanmış **buğday ve arpa tohumu** bulunmuştur. Buradaki insanlar **köpeği** evcilleştirmiş; **sığır, koyun, keçi** gibi hayvanlardan faydalanmışlardır.

❖ Hacılarda yaşayan insanlar **çömlekçi atölyelerinde** oval ağızlı **kâseler, küre gövdeli çömlekler, iri vazolar, dikdörtgen çanaklar, küpler, testiler ve değişik kap** formlarının yanı sıra **taş, kemik ve az sayıda bakır eşya** da yapmışlardır.

YERLEŞİK HAYATA GEÇİŞTE EKONOMİK FAALİYETLER DİYAGRAMI

Ağaç ve taştan yaptıkları çeşitli araçlarla toprağı işleyerek tohumların ekilmesi

↓

Yetişen tohumların, hayvan boynuzlarından ve obsidiyen taşlarından yapılan oraklarla hasat edilmesi

↓

Tahıl tanelerini ufalamaya ve un hâline getirmeye yarayan taştan öğütücü aletlerin üretilmesi

↓

Pişirmeye yarayan alçı, kerpiç ve taştan yaptıkları ocak ile fırınlar yapılması

↓

Sulu yemekleri pişirmekte kullanılan taştan ve kilden çanak çömlekler üretilmesi

↓

Ekonominin ikinci ayağı olan hayvancılıkta, koyun, keçi, sığır gibi bazı hayvanları evcilleştirilmesi

↓

Hayvanlar için ağaç, taş ve kil kullanarak barınaklar yapılması

YERLEŞİK YAŞAM DÖNEMİNDE ANADOLU'DA YAŞAM

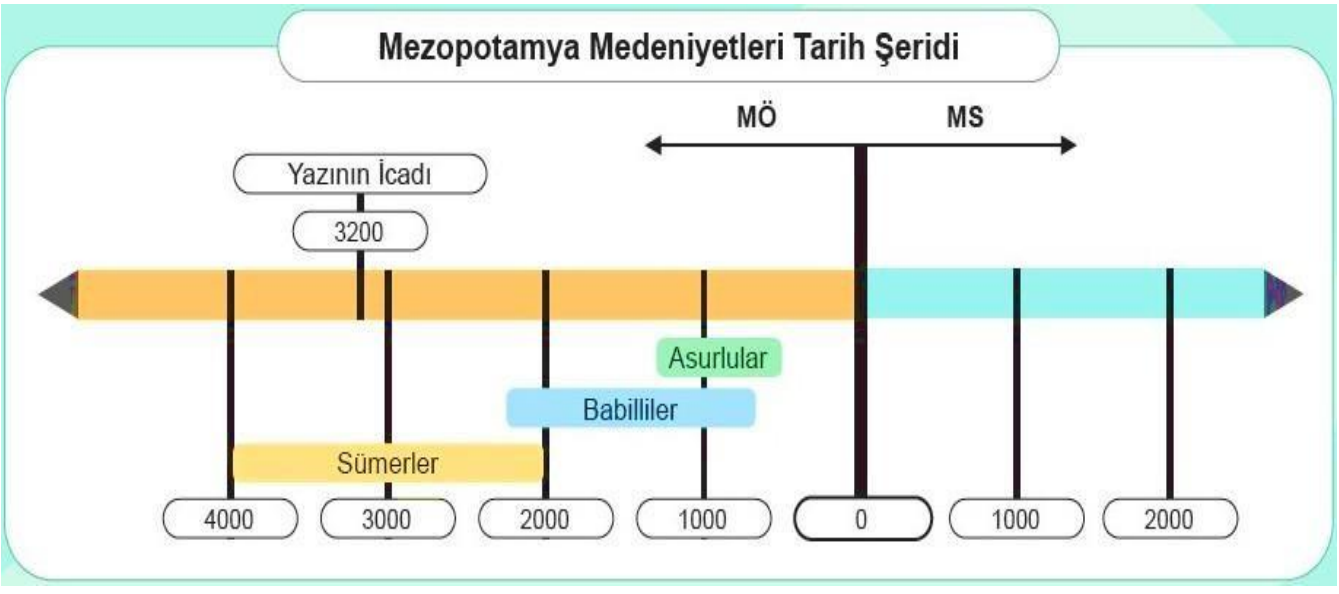
İnsanların, **MÖ 10000 yıllarında yerleşik yaşama geçerek tarımsal üretime başladığı** kabul edilmektedir. Yerleşik yaşamla beraber başlangıçta **birkaç kulübeden oluşan** birimler, giderek sayıları artan yapılarla **köy boyutlarına** ulaşmıştır. Kimileri de nüfus artışına bağlı olarak günümüz **kasabaları** ölçülerine erişmiştir. Malzeme ve planlarda zaman içinde değişiklik olmuş, binalara yeni gereksinimleri karşılayacak ekler yapılmıştır. Bu yerleşimlerde konutlar belli bir planlamaya göre konumlandırılırken **sosyal veya dinî gereksinimleri** karşılayan özel yapılar da inşa edilmiştir.

Yerleşik yaşamın başlamasıyla küçük köy toplumlarını oluşturan insanlar arasında **mesleğe dayanan iş bölümü** başlamıştır. **Çömlekçilik, madencilik, süs eşyası yapımı ve takıcılık** gibi **meslekler (zanaatkârlık)** ortaya çıkmıştır. İnsanların tarım ve hayvancılık yaparak üretici konumuna gelmesi ürün fazlalığını ortaya çıkarmıştır. **Ürün fazlalığı** ise **değiş tokuş** sistemine dayanan **ticareti** beraberinde getirmiştir. Uzun mesafeli ticarete konu olan ilk mal, obsidiyendir. Özellikle İç Anadolu ile Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Toroslar ile Mezopotamya arasında yoğun olarak **obsidiyen ticareti** yapılmıştır. Ayrıca **bakır** da bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır.

MEZOPOTAMYA VE ANADOLU MEDENİYETLERİNİN ORTAK KÜLTÜREL MİRASA KATKILARI (2.öğrenme alanı-3.öğrenme çıktısı)

MEZOPOTAMYA: Anadolu'nun güneyinde yer alan Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgedir.

MÜNBİT HİLAL (Bereketli Hilal): Uygun iklim koşullarına ve verimli topraklara sahip olan Fırat ve Dicle nehirleri arasında kalan bölgeye denilmiştir.

MEZOPOTAMYA'DA KURULAN UYGARLIKLAR

1- SÜMERLER

- **Ur, Uruk, Nippur** gibi **site denilen şehir devletleri** kurulmuştur.
- Şehir devletlerini kendi kralları yönetmiş ve şehirlerin etrafı surlarla çevrilmiştir.
- Ekonominin temeli tarımdır. Tapınaklar depo olarak kullanılmıştır.
- Ürünleri kaydederken kullandıkları semboller sayesinde **dünyanın ilk yazısı olan çivi yazısını** bulmuşlardır.
- Kil tabletlere destan, edebi eser, ferman, antlaşma ve kanunlar yazılmıştır.
- **Ziggurat denilen tapınak** ve yapılar inşa etmişlerdir.
- Kral Urukagina tarihte bilinen kendi adına ait **Urukagina Kanunları adı verilen tarihteki ilk yazılı kanunları** hazırlatmıştır.
- **Ay yılı esaslı tarihte bilinen ilk takvimi** ilan etmişlerdir, günlük zaman dilimlerini saniye, dakika ve saat olacak şekilde belirlemişlerdir.
- Matematik alanında altmışlık sayı sistemini bulmuşlardır.
- **Üçgenin ve dikdörtgenin alanları, küpün hacmi ve bir çemberin 360 derece** olduğu ilk kez Sümerler tarafından hesaplanmıştır.
- **Tekerleği ilk defa** bulmuşlardır.
- **Mezopotamya'da kurulan ilk uygarlıktır.**

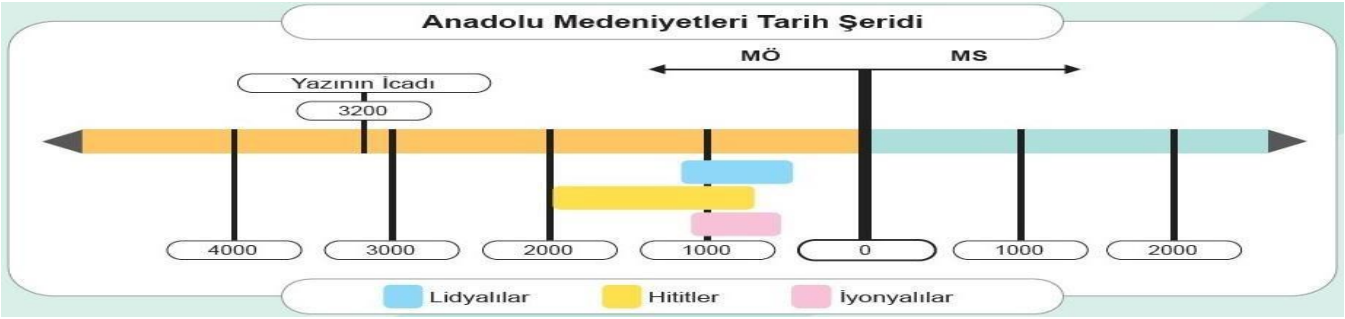
ZİGGURAT: Sümerlerde, en üst katların rasathane (gözlemevi)**,** ara katlarda yöneticiler, okul ve tapınaklar**,** arşiv, kütüphanelerin bulunduğu, alt katların tahıl ambarı, maden ve eşyaların depolandığı alan olarak kullanıldığı yapıdır.

2- BABİLLİLER

- Babilliler, Sümerlerden farklı olarak **tek merkezden yönetilmişlerdir.** Devletin başkenti Babil'dir.
- Babilliler, mimaride ilerlemişlerdir. Başkent Babil'de inşa edilen **Marduk Zigguratı, İştar Kapısı** ve dünyanın yedi harikasından biri kabul edilen Babil **Asma Bahçeleri'ni** yapmışlardır.
- Astronomi ile ilgilenmiş, **güneş saatini** bulmuşlardır.
- Babil hükümdarlarından biri olan **Hammurabi**, toplumsal hayatı düzenlemek için "**Hammurabi Kanunları"** olarak bilinen **yazılı kanunlar** hazırlatmıştır. Kanunlar **kısas (yapılan bir şey için aynısıyla karşılık verilmesi)** esasına göre düzenlenmiştir.

3- ASURLULAR

- Asurluların **başkenti Ninova'dır.**
- Sanata önem vermişler, **saray ve tapınak duvarlarını av ve savaş tasvirleri** ile süslemişlerdir.
- **Haberleşmeyi** sağlamak için **posta teşkilatı** oluşturmuşlardır.
- **Su ihtiyaçlarını** karşılamak için **barajlar** yapmışlardır
- **Anadolu'daki medeniyetlerle ticaret yaparak** burada çok sayıda ticaret kolonisi kurmuşlar ve bu ticari faaliyetler ile **çivi yazısını Anadolu'ya tanıtmışlardır.**
- Başkentleri **Ninova'da dünyanın ilk kütüphanesini** kurdular.
- **Kayseri'de ticaret merkezi** kurdular.

ANADOLU'DA KURULAN UYGARLIKLAR

1- HİTİTLER

- **Anadolu'da** kurulan **ilk uygarlıktır**.
- **Başkenti** günümüzde Boğazköy (Çorum) yakınlarında bulunan **Hattuşa'dır.**
- Krallar yıl boyunca yaşanan olayları **tanrılarına hesap vermek amacıyla anal denilen kral yıllıklarına** yazdırmışlardır.
- **Kral yıllıkları**, **tarafsız tarihçiliğin başlangıcı** olarak kabul edilmektedir.
- **Kraliçelerine "tavananna"** denilmektedir.
- Soylulardan oluşan bir **"Pankuş Meclisi"** kurmuşlardır.
- Geçim kaynakları **tarım ve hayvancılıktır**.
- **Hititler ile Mısırlılar arasında tarihte ilk bilinen yazılı antlaşma** olan **Kadeş antlaşması** imzalanmıştır.

2- LİDYALILAR

- **Manisa** sınırları içinde bulunan **Sardes, Lidyalıların başkentidir**.
- Efes'ten başlayıp Mezopotamya'ya kadar uzanan **Kral Yolu'nu** açmışlardır.
- Tüccarların mallarını korumak için devlet güvencesi vermiştir. Böylece **tarihte ilk kez sigortacılığı başlatmışlardır.**
- **Parayı icat ederek değiş-tokuş usulüne son veren** medeniyettir.

3- İYONYALILAR

- Yunanistan'dan göç edenler tarafından kurulmuş bir medeniyettir.
- Efes, Milet gibi **şehir devletleri** kurarak yaşamışlardır.
- **Deniz ticaretinde** ileri giden İyonyalılar, Akdeniz ve Karadeniz'de **koloniler kurmuşlardır.**
- İyonyalılar, **bilim ve sanatta çok gelişip** Anadolu'da kültür ve medeniyet merkezi hâline gelmişlerdir.
- İyonyada birçok bilim insanı yetişmiştir. Bu bilim insanlarından **Hipokrat (tıp), Heredot (tarih), Pisagor (matematik)** ilk akla gelenlerdir.
- **En gelişmiş uygarlıktır,** bugünkü **Avrupa ülkelerinin temelini** atmışlardır.

SOSYAL PUSULASI
@sosyalpusulasi